

povijesnog materijala«. L. Jelić je taj anonimni spis pripisao ravnatelju providurske kancelarije u Zadru Marchiju (Marchio) Sorariju, koji je umro 1799. Jelić je i spasio jedan dio toga, u prošlom ratu izgubljenog, rukopisa i sastavio detaljan popis njegove materije. Pisac ovdje daje kratak prikaz sadržaja izgubljenog zadarskog anonimna i popis poglavlja po knjigama.

O prilogu V. Novaka, »Ivan Kukuljević i Ivan Tkalčić na naučnim istraživanjima u Zadru« (III, 292-308 i IV, 25-35), usp. ocjenu u HZ VIII, 1955, str. 214.

N. Čolak

VIERTELJAHRESHEFTE FÜR ZEITGESCHICHTE

Ovaj časopis za najnoviju povijest izlazi od 1952 u Zapadnoj Njemačkoj (Stuttgart-München), a izdaju ga Hans Rothfels i Theodor Eschenburg po nalogu Instituta za najnoviju povijest u Münchenu. Uz studije i članke zastupana je dokumentacija i bibliografija. U 4 sveska IV. godišta (1956) obrađena je široka problematika iz opće i njemačke povijesti poslije 1918, znatnim dijelom na osnovu još nepoznatog izvornog materijala. Radovi se uglavnom bave temama iz političke i diplomatske povijesti, dok su socijalna, a osobito ekonomska pitanja zapostavljena.

Časopis posvećuje u ovom godištu naročitu pažnju sudbonosnim zbivanjima 1933 u Njemačkoj, njihovoj prethistoriji i posljedicama. U ovećoj studiji E. Matthiasa, Der Untergang der alten Sozialdemokratie 1933 (str. 250-286), ispituju se osnovni razlozi političke sterilnosti u najbrojnije njemačke partije, čuvara Vajmarske republike i konsekvantnog, ali nemoćnog protivnika nacizma — Socijal-demokratske partije. Autor temelji svoje tvrdnje na dokumentaciji, koja je ranije objavljena u istom časopisu (vidi niže). Stavovi i političke akcije te partije prikazani su u razdoblju od pada Müllerove vlade do prvih godina ilegalne borbe protiv nacizma. Sumarno je obrađen i odnos između Socijal-demokratske i Komunističke partije, koje nisu uspjele ostvariti svoje jedinstvo u antinacističkoj borbi, dijelom zbog međusobnog nepovjerenja, dijelom, kako M. konstatira, zbog političke nesamostalnosti njemačkih komunista. U istraživanju uzroka katastrofe Socijal-demokracije, autor se ograničuje na otkrivanje idejno-psiholoških momenata, koje više fundira političkim razvojem negoli ekonomskim i socijalnim. Okoštalošć političkog mišljenja, koja se izražava u vjernosti idealima XIX. st. — parlamentarizmu i demokraciji, kao i u uvjerenju o progresivnoj evoluciji i snazi razuma, pretjerano pouzdanje u snagu velike organizacije čak i kad je neaktivna, kao i humanitarne predrasude o upotrebi sile, onemogućile su njezinu efikasnu akciju protiv nacizma. Afirmaciju mladih borbениh snaga, manje opterećenih tradicionalnim gledanjima, spriječila je glomazna partijska hijerarhija. Takva politička partija, bez obzira na svoju brojnost i širinu podrške u masama njemačkog proletarijata, nije imala sposobnosti da se s uspjehom suprotstavi sasvim novoj političkoj snazi — nacizmu — potpuno slobodnom od bilo kakvih opterećenja te vrste, s posve novom političkom taktikom, prožetom aktivizmom i agresivnošću. Najzad, M. razmatra proces rasula SDP prije njene zabrane, kao i djelatnost prvih ilegalnih grupa i organizacija. I u emigraciji, a još više u podzemnom pokretu, šire se radikalni, samostalni i aktivistički pogledi i afiniteti, ali taj konstruktivni razvoj zahvaća samo mali dio bivšeg članstva, dok većina i dalje razmišlja o događajima iz 1933 kao elementarnoj nesreći, koja se ni u kom slučaju nije dala spriječiti.

Uglavnom istim razdobljem njemačkog razvoja bavi se K. D. Bracher, *Die Stufen totalitärer Gleichschaltung: die Befestigung der nationalsozialistischen Herrschaft 1933/34*, (str. 30-42), ali je u centru njegove pažnje djelatnost nacista. Pošto je ukratko prikazao slom SPD, čijom kapitulacijom smatra njenu apatiju i pasivnost u događajima 20. jula 1932 u Pruskoj, B. prati postepenu nacističku infiltraciju i ovladavanje različnim institucijama i zonama društvene aktivnosti. Parlamentarni sistem ostaje samo kao forma, ukidanjem svih ostalih partija osim nacističke uveden je jednopartijski sistem, činovništvo je očišćeno od svih nepoželjnih. Sve ekonomske i profesionalne organizacije pretvorene su u organe režima, koji preuzima i rukovođenje kulturnom djelatnošću. Zatim je likvidirana opozicija u samoj nacističkoj partiji i na kraju je podređena armija. Samo je crkva tihim ali širokim otporom očuvala svoju samostalnost. U zaključku autor upozorava na jednu vrlo važnu značajku nacističkog poretka: na paralelizam kompetencija i odgovornosti raznih državnih i političkih organa, što rezultira u njihovu međusobnom kontroliranju i prožimanju. I stvarni specifični interesi i takva struktura poretka temelji su latentnih antagonizama između partije, državnih organa, SA, SS, Wehrmachta itd., što Hitler iskorišćuje radi nametanja svoje vrhovne arbitraže i uspostavlja tako opću kontrolu i tijesnu ovisnost sviju političkih faktora o svojoj volji. Na osnovu cjelokupnog razmatranja, autor dolazi do zaključka, da je uspješna borba protiv totalitarnih političkih snaga moguća samo prije njihova osvajanja vlasti. Čim se dokopala najvažnijih, iako u početku malobrojnih, političkih pozicija, nacistička plima buja i prodira u sve pore društvenog života, ne ostavljajući ni najmanje prostora opoziciji i ostvarujući svoju apsolutnu svemoć. Ta tendencija totalne integracije ovoga političkog pokreta, taj novi kvalitet je u prilogu uočen, ali njegove determinante nisu ni nabačene. Novost nacističke političke prakse znatno je nadmašila originalnost njene idejne osnove. Sociološko-historijska analiza toga novog kvaliteta ostaje neophodna za cjelovito ili barem potpuniye razumjevanje nacizma.

U prilogu: *Die deutschen Ausgaben von Hitlers »Mein Kampf«* (str. 161-178). H. Hammer je detaljnijim komparativnim ispitivanjem niza izdanja ove knjige utvrdio, da su promjene izvršene u njihovu tekstu uglavnom gramatičke i stilističke, a razmjerno malo sadržajne. Značajno je, da su najbitnije sadržajne promjene onih pasusa, koji govore o organizaciji nacističke partije i odgovornosti njenog vodstva, s time da su malobrojni ustupci unutarpartijskej demokraciji nestali iz izdanja poslije 1930.

K. Paetel, *Zum Problem einer deutschen Exilregierung* (str. 286-301), ističe smetnje formiranju njemačke emigrantske vlade, a u nastavku članka iznosi djelatnost Council for a Democratic Germany, koji je u aprilu 1944 osnovan u New-Yorku. Ovaj pokušaj stvaranja vrhovnoga političkog predstavništva antinacističke Njemačke doživio je potpuni neuspjeh nakon konferencije u Jalti, dijelom kako autor smatra, krivnjom njemačkih komunista, a još više zbog nepovezanosti emigracije i pokreta otpora u Njemačkoj. Daljnji je razlog u tome, što emigracija nije stvorila svoje vojne snage, antinacističku armiju, koja bi se borila na frontovima evropskog rata. Takvu snažnu emigraciju i njeno političko predstavništvo uvažile bi i vlade velikih sila — članova antihitlerovske koalicije — kao značajnoga političkog partnera. Ostaje pitanje, da li je stvaranje takvih vojnih formacija omelo pomanjkanje svijesti o njihovoj potrebi, te nejedinstvo i unutrašnje trenje antinacističkih snaga, ili je to onemogućila i razmjerna malobrojnost aktivnih, borbenih neprijatelja Hitlerova režima.

Iscrpnim analiziranjem niza pisanih izvora i izjava suvremenika A. Hoch ispituje početak totalnoga zračnog rata u prilogu: *Der Luftangriff auf Freiburg am 10 Mai 1940* (str. 115-144). Suprotno ranijim verzijama o svjesnom zločinu nacističkog režima, autor konstatira, da su napad zaista izveli njemački avioni, ali zabunom, koja je zataškana. Ipak je napad poslužio Göbelsovoj propagandi kao opravdanje njemačkoga zračnog revanša, odgovara na tobožnji neprijateljski zločin.

Njemačku politiku u višijskoj Francuskoj, kao i odnos Pétaina i Lavalala osvjetljuje ulomak iz uspomena generala A. v. Neubronna, Als »*Deutscher General*« bei Pétain (str. 227-250). Kao predstavnik vrhovnog komandanta zapadnih armija generalfeldmaršala Rundstedta kod Pétaina, N. je mogao pratiti stanje političkih vrhova u pobijedenoj Francuskoj. On zapaža postepeno izoliranje Pétaina i osnove njegova sukoba s Lavalom, kojega podržava sam Hitler. Pétainov zahtjev, da Wehrmacht intervenira radi uklanjanja Lavalala, ostaje uzaludan, jer Rundstedt, poznavajući Hitlera, ne želi poduzimati posve bezizgledne korake. N-ova indignacija prema postupcima Gestapoa i SS-a u Francuskoj dolazi oštro do izražaja, ali usto i nemoć jednog generala Wehrmachta da spriječe sve štetniju praksu miješanja nacista u interna pitanja Francuske, koja tendira prema netaktičkom negiranju i posljednjih ostata suvereniteta višijske vlade. Autor opisuje i svoje susrete s generalom Stüplnagelom, jednim od vodećih ličnosti zavjere 20. VII., kao i svoje pokušaje da pridobije Rundstedta na odlučnu akciju. Odlomak završava rezigniranom konstatacijom o bezizglednosti uspješne akcije protiv režima, koji vodi sebe i Njemačku sve bliže propasti, čime se ustvari opravdava neaktivnost generalâ Wehrmachta, kojih se negacija nacizma ograničava na intimne razgovore.

S razvojem i ulogom armije u najnovijoj njemačkoj povijesti bavi se H. Herzfeld u svom osvrtu: *Zur neueren Literatur über das Heeresproblem in der deutschen Geschichte* (str. 361-386). Ocjenjujući mnoga djela inozemne i domaće literature o tom pitanju, H. se bori protiv raširenog shvaćanja, da je militarizam bitna osobina njemačkog duha, kao i da je armija odigrala odlučujuću ulogu u novijem njemačkom razvoju. Autor smatra takve poglede nehistorijskim i uvjetovanim političkim interesima razdoblja neposredno poslije 1945. Ne podcjenjujući ulogu Groenera i v. Seeckta, H. ističe, da je za razumijevanje odnosa armije prema Vajmarskoj republici, radničkom pokretu i nacizmu potrebno proučavanje cjelokupnog lika Reichswehra, kao i opće historijske atmosfere, prilika i odnosa u Njemačkoj poslije 1918. Autor obrađuje i stav armije prema nacističkom režimu, pojavu, razvijanje i granice otpora Wehrmachta. U tom je radu ocijenjen i prilog H. Meier-Welckera: *Die Stellung des Chefs der Heeresleitung in den Anfängen der Republik* (145-160), kojem se s pravom zamjera, da se ograničuje na tehničko-administrativnu stranu sukoba Seeckt-Reinhardt, dok je antagonizam znatno širi i dublji, i politički i socijalni.

Diplomatskim pitanjima iz povijesti Njemačke između dva rata bave se H. W. Gatzke, *Von Rapallo nach Berlin — Stresemann und die deutsche Russlandpolitik* (str. 1-29) i G. L. Weinberg, *Deutsch-japanische Verhandlungen über das Südseemandat 1937-1938* (str. 390-398). Gatzke prikazuje stav Stresemanna prema rusko-njemačkoj suradnji od Rapalla pa do njegove smrti. Obradene su i diplomatske akcije Čičerina i Litvinova, kao i djelatnost Brockdorff-Rantzaua, njemačkog poslanika u Moskvi, istaknutog pobornika njemačko-ruske suradnje. Članak ima aktuelni karakter, jer se oprezno izraženom simpatijom ocjenjuje politika istodobne suradnje Njemačke sa Zapadom i Istokom kao najpovoljnije rješenje s obzirom na centralni

položaj njemačke države. Ipak je djelatnost Kominterne, izraz ekspanzivnosti »svjetskog komunizma«, označena kao ozbiljna smetnja produbljivanju njemačko-ruske suradnje. Na osnovu materijala nacističkog ministarstva vanjskih poslova, Weinberg razmatra njemačko-japanske pregovore o pacifičkim otočjima sjeverno od ekvatora. Autor dokazuje, da je Njemačka postavila ovo pitanje u prvom redu zato, da bi ishodila pozitivnu izjavu japanske vlade o bivšim njemačkim kolonijama, što bi joj poslužilo u vršenju pritiska na Englesku zbog povratka mnogo važnijih afričkih kolonija. I japanska vlada pristupa tome sa skrivenom namjerom; naime nastoji upotrebiti ove pregovore zbog stjecanja bivših njemačkih kolonija južno od ekvatora, koje je poslije I. Svjetskog rata u formi mandata prisvojila Engleska.

Još jedna diplomatska aktivnost ispitana je u kraćem napisu Nils Orvika, *Das englisch-norwegische Handelsabkommen und die alliierten Interventionspläne im russisch-finnischen Krieg* (str. 345-361). Naglo popuštanje engleske vlade u trgovačkim pregovorima s Norveškom, na osnovu kojeg je znatno umanjena efikasnost blokade Njemačke, O. tumači kao pokušaj stvaranja povoljne atmosfere, u kojoj bi se norveškoj vladi mogao postaviti zahtjev, da dopusti prolaz savezničkih trupa preko svog teritorija zbog intervencije u Finskoj, koja se u ratu s Rusijom nalazila na pragu vojnog sloma. Otpor norveške, kao i švedske vlade, koja je također bila podvrgnuta pritisku s istim ciljem, primorali su Englesku i Francusku, da se bar za neko vrijeme odreknu svog plana. O. ocjenjuje tu diplomatsku akciju i sa šireg stanovišta, postavljajući principijelno pitanje o održivosti pune neutralnosti jedne zemlje u slučaju rata velikih sila, a u uvjetima svjetske privredne povezanosti.

U biografskoj skici H. v. R i m s c h a, *P. Schiemann als Minderheitenpolitiker* (str.43-61), prikazan je životni put toga istaknutog političara baltičkih Nijemaca i visokog funkcionera evropskog kongresa nacionalnosti. Pritom autor raspravlja o manjinskom pitanju uopće.

Dva su veća priloga historiografski prikazi. H. S l a p n i c k a, *Die Geschichte der Tschechoslowakei in neuer Sicht* (str. 316-331), prikazuje razvoj povijesne nauke u Čehoslovačkoj od 1948 do XX. kongresa KP SSSR-a. Orijentirana partijskim direktivama na istraživanje najnovije povijesti, historiografija u ČSR trpi od političke tendencioznosti. Zbog toga većina radova, od kojih su neki vrlo opsežni i studiozni, predstavljaju vrijednost samo kao zbirke faktografskog materijala, čija je interpretacija efemerna, ovisna o potrebama političke prakse. U prilogu: *Zum Eintritt der Vereinigten Staaten in den zweiten Weltkrieg* (str. 93-114), Eugen C. M u r d o c k prikazuje iscrpno i objektivno dva smjera poslijeratne američke historiografije, čiji različni naučni stavovi o nužnosti i opravdanosti učešća USA u 2. Svjetskom ratu izvire iz političke orijentacije obiju grupa autora. Revizionisti, kritičari i negatori Rooseveltove vanjske politike pravi su predstavnici reakcionarnoga američkog izolacionizma, dok regularisti izražavaju gledište napredne, demokratske javnosti u USA, koja je odobrila, prihvatila i branila Rooseveltove koncepcije. U traženju dokaza za svoje postavke, oba su smjera pridonijela produbljivanju saznanja o američkoj vanjskoj politici u predvečerje 2. Svjetskog rata, ali su se regularisti znatno više primakli historijskoj istini, jer je njihova argumentacija čvršća, potpunija i uvjerljivija.

Najaktuelnijom općom problematikom bavi se H. R o t h f e l s, *Gesellschaftsordnung und Koexistenz* (str. 333-345). Primjere za koegzistenciju različitih društvenih sistema i pogleda na svijet autor nalazi u raznim razdobljima historije čovječanstva. Naročito ističe epohu vjerskih ratova u 16. st., kao i razdoblje Francuske

revolucije. Koegzistencija je konačni rezultat neuspjeha dvaju sistema u borbi, od kojih nijedan, čak ni uz maksimum napora i žrtava, ne može uspostaviti punu domaćinu. Koegzistencija nije samo status quo, paralelno postojanje, već kako to R. s pravom naglašava, međusobno približavanje, postepeno prožimanje, isprepletanje, simbioza, u kojoj osnovni elementi obaju sistema ne odumiru nego se transformiraju i privikavaju na zajednički život. U kratkom prikazu ocrtane su osnovne tendencije razvoja međunarodnih odnosa poslije 1945, preko hladnog rata sve do Staljinove smrti i Poznanja. Kroz taj razvoj postepeno krči sebi put ideja o koegzistenciji, čija je realizacija velikim dijelom ovisna o etičkoj renesansi, o rehabilitaciji ljudske ličnosti. Autorovi pogledi su obojeni religiozno, što u osnovi ne krnji njihovu racionalnu jezgru. Ipak je problem zahvaćen parcijalno, a nužnost svjetske integracije shvaćena uglavnom samo kao imperativ samoodržanja, kao nalog koji zrači iz rušilačkih snaga čovječanstva. Mjesto i uloga idejnih preduvjeta koegzistencije nesumnjivo je precijenjena.

Značajan je, iako diskutabilan, kraći prilog W. Conzera, *Das Ende des Proletariats* (str. 62-66). Rezultati jedne ankete, koju je provela grupa istraživača među radničkom omladinom Hamburga, potiču autora, da ispita genezu radničke klase i termina »proleter« i »radnik« u najopćenitijim crtama. Njegov je zaključak, da se proletarijat postepeno uključuje u građanstvo, da se homogena klasa rastvara u niz profesija na bazi sve veće potrebe za specijaliziranim kvalificiranim radom u modernoj industriji. Bez obzira na problematičnost takva zaključka, pitanje se ne može jednostavno odbaciti, već zahtijeva sociološko-historijski studij, čiji bi rezultati osvijetlili niz problema u vezi s radničkom aristokracijom, profilom malograđanstva i reformizmom u radničkom pokretu.

Dokumentacija pruža interesantne materijale za proučavanje njemačke povijesti poslije 1932. Pod naslovom: *Der Untergang der Sozialdemokratie 1933* (str. 179-226). E Matthias objavljuje 5 dokumenata, kojima se služi u svojoj studiji (vidi gore). To je zapisnik sesije parlamentarne frakcije SDP od 10. juna 1933, pismo R. Hansena prvom predsjedniku SDP Ottu Welsu od 8. VI. 1933, izvaci iz rukopisa nepoznatoga autora o sukobu berlinske organizacije socijalističke omladine i rukovodstva SDP u aprilu 1933, zapisnik konferencije socijal-demokratskih funkcionera Dresdenu od 8. IX. 1935 i memorandum vođe jedne ilegalne organizacije o iskustvima njezina rada iz novembra 1936. Stav partije Centra prema sve agresivnijem nacizmu na vlasti pokazuje prilog: *Die Sitzung der Reichstagsfraktion des Zentrums am 23. III. 1933* (str. 302-307), s popratnim primjedbama istog autora. H. Buchlein piše o sukobu nacističkog režima i crkve i ujedno objavljuje zapisnik jednoga nacističkog funkcionera o procesu pastoru Niemölleru od 10. II. 1938. (*Ein NS-Funktionär zum Niemöller Prozess*; str. 307-315). P. Schneider, *Rechtssicherheit und ritterliche Unabhängigkeit aus der Sicht des SD* (str. 399-422) izlaže svoje poglede na problem prava u suvremenom društvu, naročito u totalitarnim režimima, što temelji uglavnom na odužem dokumentu Glavnog ureda državne sigurnosti 3. Reicha od 11. X. 1942, u kojem se raspravlja odnos nacizma kao ideologije i pokreta na vlasti prema pravu. H. Krausnick donosi Himmlerov izvještaj o posjetu Mussoliniju (*Himmler über seinen Besuch bei Mussolini vom 11-14. X. 1942*; str. 423-426). Lik jednoga visokog nacističkog državnog funkcionera u kojem se u ograničenom obimu probudila savjest, odnosi državne uprave, SS-a i Wehrmachta na okupiranom ruskom teritoriju, kao i politički položaj u Bjelorusiji prikazuje H. Heibera, *Aus Akten des Gauleiters Kube* (str. 67-92), popraćujući tekst uvodnim primjedbama.

Časopis objavljuje također bibliografiju najnovije svjetske i njemačke povijesti, pri čemu je zastupana naučna i publicistička literatura i Zapada i Istoka. Zabilježeni su i jugoslavenski radovi, ali kako su oni s tog područja rijetki, rijetko se i spominju.

R. Lovrenčić

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA X.

1957.

BROJ 1-4

Redakcioni odbor:

OLEG MANDIĆ
JAKŠA RAVLIĆ
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB